

De Aftocht

Leesvoorbeeld

Samengesteld door Anna Eble, Marleen Nagtegaal,
Matthijs de Ridder en Willem Bongers-Dek

De Aftocht

35 kunstenaars antwoorden op het slotgedicht
van Paul van Ostaijens *Bezette Stad*

P E L C K M A N S

© 2022, Anna Eble, Marleen Nagtegaal, Matthijs de Ridder,
Willem Bongers-Dek en Pelckmans Uitgevers nv
pelckmans.be
Brasschaatsteenweg 308, 2920 Kalmthout, België

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever, behalve in geval van wettelijke uitzondering. Informatie over kopieerrechten en de wetgeving met betrekking tot de reproductie vindt u op www.reprobel.be.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored or made public by any means whatsoever, whether electronic or mechanical, without prior permission in writing from the publisher.

Bij de samenstelling van De Aftocht hebben wij teksten en illustraties ontleend waarvan wij de bron niet hebben kunnen achterhalen. Mogelijke rechthebbenden kunnen zich tot de uitgever wenden.

Omslagontwerp: Studio Pelckmans Uitgevers
Omslagillustratie: Dieter De Schutter
Opmaak: www.intertext.be
Opmaak 'De Aftocht': © Boom uitgevers Amsterdam

D/2022/0055/49
ISBN 978 94 6401 613 0
NUR 309

pelckmans.be

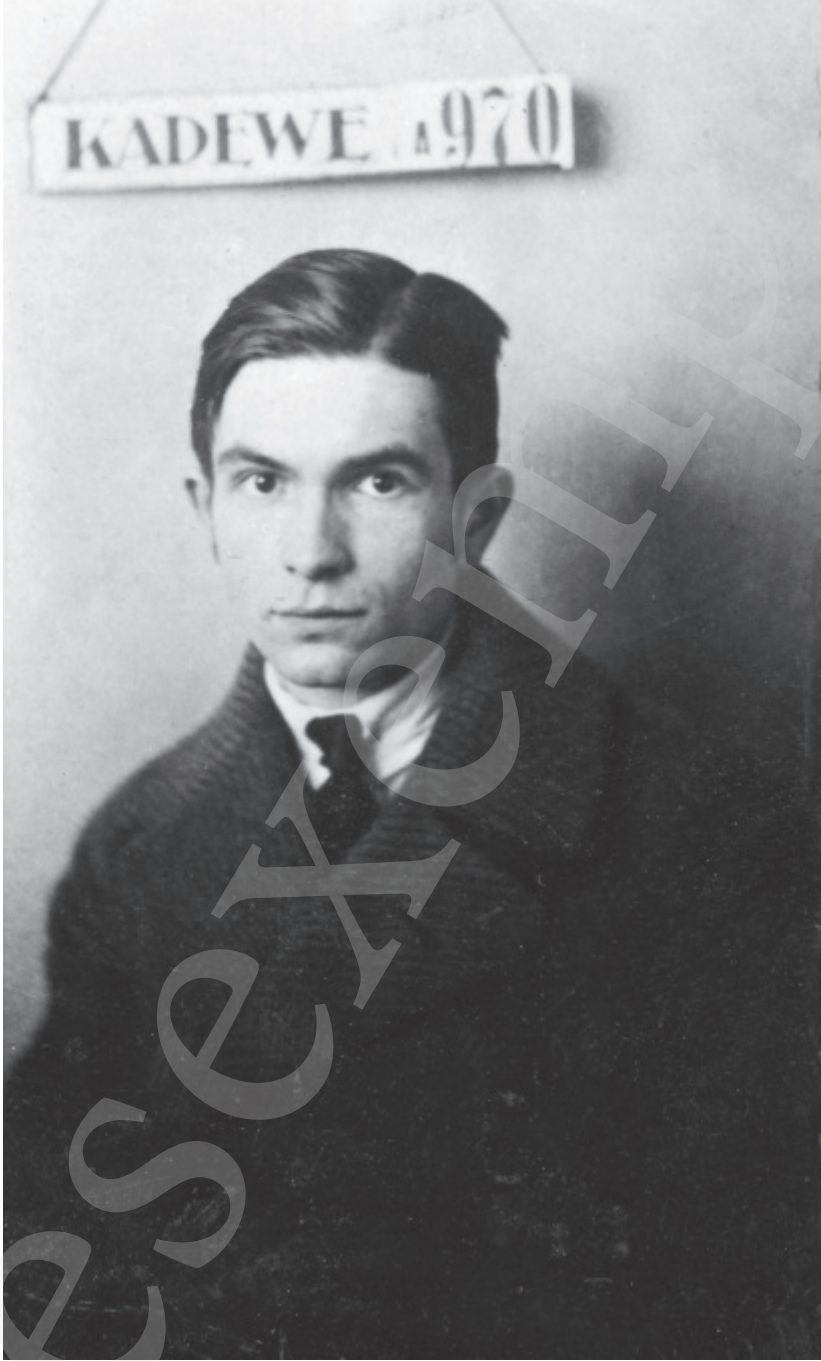
facebook.com/pelckmans.be

twitter.com/Pelckmans_be

instagram.com/pelckmans.be

Inhoud

- 8 Inleiding **De Aftocht / Der Rückzug**
- 13 Paul van Ostaijen **De Aftocht**
- 31 Geert Buelens **Aftocht**
- 35 Esther Kinsky **Breuk**
- 41 Anneke Brassinga **In de verte**
- 45 Franz Josef Czernin **De Aftocht, steeds weer**
- 49 Carolina Maciel de França **Met azertyviteit van/voor Paul**
- 53 Esther De Soomer **Großbeeren**
- 61 Ulf Stolterfoht **dillingers avtocht**
- 69 Daan de Jager **Missaal voor een zo goed als nieuw Te Ceoum**
- 75 Ann Cotten **Aan de trekker**
- 85 Paul Bogaert **BLOOTSTELLINGEN**
- 89 Nassar Yahya **Fluistergesprek tussen Dans en Gebaar**
- 95 Reinout De Pauw **Opmaat**
- 103 Teletext **De Aftocht**
- 107 Pieter Waterdrinker **Over het rijmen van de geschiedenis**
- 115 Maxim Februari **De Afspraak**
- 119 Petrus Akkordeon **De nieuwe mens**
- 121 Radna Fabias **Paul zit zwijgend naast me**
- 123 Franzobel **Bezette wereld**
- 127 Karlijn Sonderen Smit **Meanwhile in the**
- 131 Tom Van de Voorde **Gedicht uit de onvoltooide tijd**
- 137 Anna Carlier **Donshaarparade**
- 141 Ulrike Draesner **Niet gehoord**
- 147 Maxine Palit de Jongh **ballet is niet voor ballonfiguren**
- 151 Orsolya Kalász **Omgekeerde extase**
- 155 Seda Tunç **Abrash**

- 159 Majla Zeneli **Der Rückzug**
- 165 Peter Sijbenga **Geduld**
- 167 Marc Lunghuß **Boven haar hoofd**
- 173 Franziska Füchsl **Kako se kaže geschutwerpster**
- 179 Zahra Eljadid **De grijpers**
- 181 Karosh Taha **Vertaalde stad**
- 187 Asta **Ich versteh euch nicht**
- 193 Sumai Yahya **De Fee**
- 201 Nora Gomringer **Eekhoortje**
- 205 Michelle Samba **ik sil it omdraaie**
- 209 Bernhard Christiansen & Danibal **Weer**
- 221 Dankwoord

Inleiding

De Aftocht / Der Rückzug

Paul van Ostaijen in Berlijn

Eind oktober 1918 vertrok de nog jonge Vlaamse dichter Paul van Ostaijen samen met zijn vriendin Emmeke Clement naar Berlijn. De Eerste Wereldoorlog was bijna ten einde. Dit was het moment waarop Van Ostaijen vier jaar lang had gewacht. Net als menig ander avant-gardist had Van Ostaijen de oorlog beleefd als een eindtijd, als het noodzakelijke debacle dat de opmaat moest zijn naar een bevrijdende revolutie. Als de oorlog immers iets had aangetoond, dan was het wel dat alles anders moest. Daar was geen twijfel over mogelijk.

Angstig, maar toch ook vol goede moed zocht Van Ostaijen die nieuwe wereld op in Berlijn, waar een belangrijk deel van de internationale avant-garde zich gevestigd had. Aanvankelijk leken zijn dromen uit te komen. Op 9 november 1918, iets meer dan een week na zijn aankomst, brak in Berlijn daadwerkelijk een revolutie uit. Die dag trad Keizer Wilhelm II af, maar de echte omwenteling

bleef uit. Na een paar onrustige weken en maanden kon de politieke klasse blijven waar zij zat en was het alsof er niets was gebeurd.

Teleurgesteld stortte Van Ostaijen zich op de kunst. Daarin kon men immers wél alvast op zoek gaan naar nieuwe vormen voor een nieuwe wereld. Hij raakte al snel bevriend met een groep interessante kunstenaars. Hij ontmoette George Grosz, Paul Klee, Herwarth Walden, Else Lasker-Schüler, Theodor Däubler en sloot diepe vriendschappen met Heinrich Campendonk, Georg Muche, Fritz Stuckenberg en Arnold Topp. Het was de tijd van de Novembergruppe en de Arbeitsrat für Kunst. Iedereen zocht manieren om de wereld via de kunst een andere weg op te sturen.

In Berlijn zocht Van Ostaijen driftig naar nieuwe inzichten. Hij kocht een grote stapel kunst- en literatuurtheorieën, raakte gefascineerd door het proza van Paul Scheerbart en Mynona en verbaasde zich over de strapatsen van Dada. Onder invloed van al deze nieuwe indrukken ontwikkelde hij een

totaal nieuwe poëzie, die haar beslag kreeg in zijn twee Berlijnse dichtbundels: **De feesten van angst en pijn** (1918–1921) en **Bezette Stad** (1921). In al haar angst (maar ook destructiedrang) en kwetsbaarheid (maar ook durf), is dit de poëzie van een dichter die, zoekend naar nieuwe vormen voor een wereld die aan diggelen is geslagen, een uitdagende nieuwe taal ontwikkelt.

Vooraf in 'De Aftocht', het afsluitende gedicht van **Bezette Stad**, maakt Paul van Ostaijen voelbaar hoe groot de nood is aan een lege tafel en een frisse start. Als aan het eind van die tekst blijkt dat de gewenste veranderingen er niet zullen komen, is zijn wanhopige hoop even pijnlijk als ontroerend:

misschien wordt eens
de nood zo groot
alle dijken breken

Van *Bezette Stad* naar *Besmette Stad* en terug

Honderd jaar later vragen ook wij ons af wanneer de echte aftocht begint uit de grootste crisis die velen onder ons meemaakten. **De Aftocht** vormt de afsluiting van het multimediale kunstproject **Besmette Stad**, waarmee Vlaams-Nederlands Huis deBuren en het Paul van Ostaijengenootschap in het

voorjaar van 2020 van start zijn gegaan. In dit project vroegen we inmiddels meer dan honderdvijftig kunstenaars om – geïnspireerd door het voorbeeld van Paul van Ostaijens **Bezette Stad** – een actueel artistiek antwoord te formuleren op de pandemie die ons ondertussen al twee jaar in haar greep heeft. Een eerste selectie met 65 bijdragen verscheen op 22 februari 2021, de 125^e verjaardag van Van Ostaijen, in de bloemlezing **Besmette Stad**. Met de 35 bijdragen in de bloemlezing die je nu in handen hebt, vieren we 100 jaar **Bezette Stad** als afsluiting van het Van Ostaijenjaar.

Zoals we in de inleiding bij die bundel schreven, konden we op voorhand niet bedenken hoe groot het project zou worden. We konden ook niet voorzien wanneer het project zou eindigen. In de zomer van 2020 zou het virus wel over zijn gewaaid, luidde toen nog de verwachting. Of nee, de prikcampagne zou in het najaar van 2021 de poorten van het rijk der vrijheid wijd open laten zwaaien!

Die verwachtingen bleken uiteraard hopeloos optimistisch. Naarmate het einde van de coronacrisis steeds verder voor ons uit werd geschoven, werd ook het einde van **Besmette Stad** steeds verder uitgesteld. Tegelijkertijd zagen we telkens nieuwe kansen, binnen het **Besmette Stad**-team liefkozend

'tentakels' genoemd, om de stem van kunstenaars in de crisis te laten horen. Het resultaat van het meest uit de kluiten gewassen tentakel ligt hier voor u. Deze bloemlezing is niet alleen een selectie uit de bijdragen uit het afsluitende hoofdstuk van het project, maar geldt ook als een bibliofiele bijsluiter bij een internationale tournee door Nederland, Vlaanderen en Duitsland.

De Aftocht nam inhoudelijk en praktisch zulke grote vormen aan dat we ons realiseerden dat we deze ambities alleen konden waarmaken als we het curatorenduo en de partnerlijst stevig zouden uitbreiden. Met Marleen Nagtegaal (artistiek leider van Explore the North en Leeuwarden City of Literature) en Anna Eble (Van Ostaijen-vertaler en voorzitter van het Europäische Laboratorium) groeiden we uit tot een heus Kuratorium. Door de gezamenlijke inspanningen stapten diverse partners aan boord. Je vindt ze in het dankwoord achterin.

De Aftocht / Der Rückzug

Het uitgestelde einde van het project bood ons bovendien de kans om **Besmette Stad** naar de plek te brengen waar het ooit allemaal begon. Paul van Ostaijen schreef **Bezette Stad** immers in Berlijn, in een hevige dialoog

met de Duitse kunstenaars die hem omringden. Zeker in het laatste gedicht van de bundel speelt die standplaats een grote rol. In 'De Aftocht' trekken niet alleen de bezettende legers zich terug uit Antwerpen, ook de dichter zelf driipt af en probeert vanuit zijn nieuwe uitkijkpunt de wereld te overzien. De oorlog is afgelopen, stelt hij vast, maar of daarmee de crisis ook echt voorbij is, weet Van Ostaijen nog niet zo zeker. 'De bezetting houdt op / de bezetting begint' sombert hij ergens in het gedicht.

Honderd jaar later blijkt het einde van de coronacrisis al even lastig te bepalen.

Het virus vindt telkens weer nieuwe manieren om de verdedigingslijnes te omzeilen die we steeds opnieuw in stelling brengen: 'De besmetting houdt op / de besmetting begint'.

Bovendien legt de pandemie ook vele andere problemen bloot – tijdelijke en structurele. We stelden de meer dan veertig kunstenaars die we hebben uitgenodigd om deel te nemen aan **De Aftocht** dan ook een lastige vraag. Hoe zou de wereld er na (of met) corona uit kunnen zien? Wat volgt er op deze crisis? De bevrijding? Een revolutie? Een terugkeer naar het oude 'normaal' of naar een nieuw 'abnormaal'? Gaan we verder zoals we bezig zijn, of is het tijd om lessen te trekken? En als we de wereld inderdaad anders zouden willen

inrichten, hoe ziet die nieuwe wereld er dan uit?

Om de cirkel helemaal rond te maken, stelden we die vraag deze keer niet alleen aan kunstenaars uit Nederland en Vlaanderen. Het leek ons een interessant idee om ook **Besmette Stad** in contact te brengen met het Duitse taalgebied. We gingen daarvoor op de vertrouwde manier te werk. Voor de Nederlandstalige kunstenaars organiseerden we een 'Leesatelier XL', waarin Matthijs de Ridder de uitgenodigde kunstenaars, kandidaten voor de open oproep én ons trouwe publiek door 'De Aftocht' loodste. Vervolgens organiseerden we ook een Duitstalig 'Leseatelier', waarin Anna Eble en Matthijs de Ridder de Duitstalige deelnemers wegwijs maakten in het gedicht. Ook hieraan koppelden we, met succes, een open oproep. In deze bundel vind je de vijf winnaars van die twee oproepen.

Door het verbrede perspectief biedt **De Aftocht / Der Rückzug** een interessante en vooral ook welkome waaier aan evocaties, expressies en visies. Als deze crisis immers iets duidelijk heeft gemaakt, dan is het wel dat we in dit onzekere bestaan af en toe best wat alternatieve zienswijzen kunnen gebruiken. We kunnen ons niet opsluiten in ons eigen gelijk. Alleen in samenspraak kunnen we erin slagen onze blik te

verrijken, te herijken en te veranderen.

De Aftocht is een uitnodiging om het artistiek-maatschappelijke gesprek samen te voeren. In de vorm van dit boek, in de vorm van exposities, op www.besmettestad.eu en vooral ook tijdens de komende tournee met haltes in Antwerpen, Leeuwarden, Münster, Tilburg, München, Berlijn, Schwabenberg, Amsterdam en Brussel.

Matthijs de Ridder
Anna Eble
Marleen Nagtegaal
Willem Bongers-Dek

De Aftocht

Paul van Ostaijen

Leesvoorbeeldjaar

**DO
FA
WAZOCHT**

Leesboekjaar

Losse Longen

amechtige

blaasbalg

krijsen pijpen

Pijp Pal Pop

ka Potte uurwerk

traag snel snel traag

slepen uren

rotte deernen

zatte mannen

kinderkoppen hol

VOZE vruchten

vergla zen

ontraderde mechanika

tik

tak

tik

tak tak
tak

trappelen poolse paarden regen en slijk

hoB wagen
Bel

pieterige zwepen

Kletsen

takt

uitgewaaide

adem

stompe knal

verlangen

fletse rozarozen rijpen

welken

val

len

A
sfalt

verdunde zwart

dunne kleuren

verdunde kleuren

H olle H oofden

gisten miljoenen oorlogsekonden

takt van

kapotte

dingen

snaar springt

valt

violehout

kletsnatte brandhout

oud

staan

huizen

Wirrel Warrel

débauche

troe **P**en

grauw

Grijs

af ge **J**akkerd

rood

rijden

rijten

lappen

lokomotieven

TERINGPUF

vezels vallen

armen

uit

gerafelde

kleren

van

sjofele

mensen

GLOTSSEN

ogen

bang

en

vreemd

Basedowse ziekte

holle ogen gewurgd

gerekwireerde boeren

gerekwireerde deernen

alles

bedelingsvlees

zonder stempel

sifilis

druipers

Wir^rel War^rel

vlieger masjiengeweren

ratelen

ziften het débacleleger

KRIS KRAS se

vlucht

Débacle spuwt etterrésidu op bezette stad

gisten miljoenen oorlogsekonden
officierzwepen knallen slapper

woorden groeien **wassen** RAZEN

murmelen

liPPen PaKKen WooRDen

terwijl rusteloos

tiktak masjiengeweren KAPOTTEN Kadans

in der Heimat

in der Heimat

dorpen

waggelen

zinken

obuszat laatste weerstand in puinen

Morgenrot rochelt
verloren kop

duizend verloren koppen

Vogelschrik staat in

slibaarde

**Kapotte Borst-
Kas**

raven ratten

rafelen ribben

lippen
pakken
woorden

dragen woorden voren in oorlogsvoren
drage woorden vage remonstrans in

het gejammer

gisten groeien gisten

GUTSEN

woorden

dempen obussen nog zwakke klank

woorden o **P** **KL**i**PP**en **KL**a**PP**en **K**a**P**ot

gulp geul bloed

WOORD

staat straat stad soldaten

niet teruggaan

Hel

prevelen bidden

wat zal zijn

stokken lippen vaag gemurmel

WASSEN

operetteschermen zwijmelen dunne lach

rode

LACHEN

huis waggelt

breekt

gips

krijt

en toch

STEM

woord stem

wachten

holle adem

koepelruimte

KNAL!

L I E B K N E C H T

wie weet echoëert
arbeiders en soldaten

t a n s

de doktors de heren doktors de heren professors zien niet horen niet
putten hun wijsheid eigen fabrikaat uit Belgischen Kurier
Zege Warschau Grodno Kofno Brest-Litofsk Boekarest
en nu en nu
graan van de Oekrajina?
brood
durchhalten aushalten
en dan
aushalten
dappere Pommeren
de overwinning is aan diegene die het meest mizerie kan lijden
soldaten
Berlin-Bagdad
de keizer verklaart
(alle monarchen verklaren dat is hun stiel)
demokratisering van de regering
maar moed houden
14 punten
14 knoppen
alle Männer saufen alle Männer saufen

nur der kleine Wilson nicht
wassend potpourri van alle liedjes
en dan
plots

gaan alle uurwerken snel
gewonnen verloren harmonika
c'est la valse brune
vermoeide takt en rusteloos
solde van helmen koffiebale masjiengeweren morfium
de keizerlike armee winkeliert

Wirrelen

de goede katolieken verwachten angstvol

TE DEUM DE LA VICTOIRE

en het lubrieke feest
winkeliers kopen verwachten en bidden
nationale zevenstaggers
en de ekstase de ekstase
men bereidt zich voor op ekstase
kursus van ekstase
het volk zal zijn in een waanzin van ekstase let er op past er op

Warrelen

loopse honden